

Amióta nyugdíjba ment (2007), ugyanilyen odaadással és végtelen szeretettel gondoskodik immár 100 éves édesanyjáról. S közben rólunk sem felejtkezik meg, akikhez egész szakmai pályafutása kapcsolódik, benne sok közös munkával és számtalan közös élménnyel.

Kedves Zsil! Örülünk, hogy ezen a szép napon együtt lehetünk, és Téged köszönthetünk. Kívánunk Neked további sok örömet, jó egészséget, és hogy minél gyakrabban láthassuk egymást. Isten éltesse!

Hivatkozott irodalom

- HAADER LEA 2014. Gallasy Magdolna 70 éves. *Magyar Nyelv* 110: 124–126.
- JUHÁSZ DEZSŐ szerk. 2016. *Kerekasztal körül. Huszonöt nyelvészeti tanulmány*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk. 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TNyt. = *A magyar nyelv történeti nyelvtana* 1. *A korai ómagyar kor és előzményei*. 2/1. *A kései ómagyar kor. Morfematika*. 2/2. *A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991–1995.
- C. VLADÁR ZSUZSA 2015. Zsilinszky Éva 70 éves. *Magyar Nyelv* 111: 494–495.
- ZSILINSZKY ÉVA 1991. A névutók. In: *TNyt*. 1: 442–461.
- ZSILINSZKY ÉVA 1992. A névutók. In: *TNyt*. 2/1: 696–715.
- ZSILINSZKY ÉVA 2003a. Szókészlet-történet. In: KISS–PUSZTAI szerk. 2003: 173–203, 372–392, 618–631, 725–738, 804–823.
- ZSILINSZKY ÉVA 2003b. *Az angol vonatkozású elemek újabb etimológiai szótárainkban*. Nyelvtudományi Értekezések 153. Akadémiai Kiadó, Budapest.

KOROMPAY KLÁRA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Kiss Gábor 70 éves*

1. A mai köszöntőmre készülve az jutott eszembe, hogy voltaképpen ma nem csupán kedves kollégám és barátom Kiss Gábor 70. születésnapját ünnepeljük, hanem általa, mint a magyarországi lexikográfiai kiemelkedő alakja által, a nagybetűs *s z ó t á r t* és ahhoz kapcsolódóan annak előállításához kötődő tudományos háttérét, a lexikográfiát is. Először röviden szeretnék megemlékezni ünnepeltünk eddigi szakmai pályafutásáról, majd néhány gondolatot megosztani közös szenvedélyünkről, a szótárról, a szótárírásról.

Kiss Gábor a budapesti Piarista Gimnázium elvégzése után az ELTE Természettudományi Karán programozó matematikus szakon szerzett 1979-ben kitűnő minősítésű diplomát. A szak elvégzésének utolsó évében, 1978-ban elkezdte a ELTE Bölcsészettudományi Karán az általános és alkalmazott nyelvész szakot, ahol jelesre diplomázott. 1995-ben elvégezte az ELTE Tanítóképző Főiskolai Karán a magyar nyelv és irodalom szakos tanári szakot is.

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2025. május 6-i ülésén, Budapesten (ELTE BTK).

Első munkahelye az MTA Nyelvtudományi Intézetének fonetikai osztályán volt, ahol a magyar és orosz beszélő számítógépek programjának kifejlesztésén, a magyar beszéd akusztikai szerkezetének kutatásán dolgozott 1979 és 1986 között. Utána 1999-ig az MTA Nyelvtudományi Intézetének lexikográfiai osztályán, ezt követően pedig 1999 és 2006 között a korpusznyelvészeti osztályán volt alkalmazásban. Eközben feleségével, Temesi Violával családi vállalkozásba kezdtek, és 1992-ben megalapították a Tinta Könyvkiadót, ahol a mai napig mint tulajdonos, ügyvezető igazgató dolgozik. Kettőjük áldozatos munkájának köszönhetően vállalkozásuk az elmúlt évtizedek során Magyarország legjelentősebb szótárakat és nyelvészeti szakmunkákat megjelentető kiadója lett.

Kiadói munkássága mellett nevét szerzőként, társszerzőként vagy szerkesztőként, társszerkesztőként 51 könyv és szótár, 89 tudományos publikáció, 101 tudományos és 131 ismeretterjesztő előadás, valamint a magyar beszéd mesterséges előállítása körében fejlesztett 2 szabadalom is fémjelzi. Lenyűgöző szótárgyűjteményéből több mint 10 helyen rendezett szótárkiállítást könyvtárakban, közösségi házakban.

Kivette a részét az oktatásból is: az ELTE BTK Általános és alkalmazott nyelvészeti szakán, az ELTE TTK Informatikus szakán és a Szegedi Tudományegyetem Könyvtár szakán tartott többek között kurzusokat az általános lexikológia és lexikográfia, a számítógépes nyelvészet, a mesterséges beszéd-előállítás és a szaknyelvi terminológiai ismeretek témakörében.

Tagja több szakmai szervezetnek, így például a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, az MTA Szótári Munkabizottságának és a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének.

Munkásságát több díjjal ismerték el: Akadémiai Ifjúsági Díj (1984), Braille Emlékérem (1996), Fitz József-díj (1999), Pro Cultura Hungarica díj (2000), Lőrincze Lajos-díj (2008), Albert herceg díj (2011).

Most pedig engedtessek meg, hogy egy a szótárhoz, a szótáríráshoz és a szótárírókhoz kapcsolódó, 3 pontból álló gondolatcsokorral gratuláljak ünnepeltünknek 70. születésnapja alkalmából.

2. A szótár egy nemzet első számú könyve, ami ANATOLE FRANCE francia író szerint feltűnő párhuzamot mutat a Bibliával (FRANCE 1921: 279): „... egy szótár a beürendbe rendezett világegyetem. Ha jól meggondoljuk, a szótár maga a par excellence könyv. Minden más könyv benne van, csak ki kell azokat belőle nyerni. Mi is volt Ádám első ténykedése, amikor Isten megalkotta őt? A Teremtés könyve azt mondja, hogy először is megnevezte az állatokat. Vagyis mindenekelőtt egy természetrajzi szótárt készített.”¹

Ez az érdekes párhuzam elsősorban a két mű hasonló funkcionalitásán alapul. Az emberek mindkét, jól strukturált, terjedelmes művet azért szokták fellapozni, mert irányadó válaszokat várnak azoktól. Mindkettőt kétféleképpen lehet használni: folyamatos vagy megszakított olvasással. A Biblia folyamatos, irodalmi műként történő olvasása nem meglepő jelenség. A szótár egyvégtében, A-tól Z-ig való olvasása már furcsának tűnik, ám például Franciaországban XIV. Lajos korában ez még megszokott volt. A Bibliát és a szótárt is

¹ „...un dictionnaire c'est l'univers par ordre alphabétique. À bien prendre les choses, le dictionnaire est le livre par excellence. Tous les autres livres sont dedans : il ne s'agit plus que de les en tirer. Aussi quelle fut la première occupation d'Adam quand il sortit des mains de Dieu ? La Genèse nous dit qu'il nomma d'abord les animaux par leur nom. Avant tout il fit un dictionnaire d'histoire naturelle.”

mégis sokkal gyakrabban forgatjuk esetenként, megszakításokkal, szövegtöredékeként. Így nézve, a bibliai példabeszédek és a szótári szócikkek között is megállapítható egyfajta analógia. Önálló egységként is működhetnek, de természetesen korrelációs viszonyban állnak a Biblia vagy a szótár többi elemével.

A szótár azonban paradox módon nem csupán a betűrendbe rendezett világegyetem, hanem a rendezett rendezetlenség példajaként is említhető. A szótár strukturált halmazok összessége, a struktúra pedig mindig egyfajta rendet, rendezettséget, sorrendet tételez föl. A rendet, rendezettséget ógörögül, a filozófia anyanyelvén, két egymástól jól elkülönülő szó fejezte ki. Az egyik volt a *kozmosz*, az ember által észlelhető, őt körülvevő világegyetem a maga harmonikus elrendezettségében. Ez az elrendezettségi rend pedig egyfajta rendezetlenségből, a világ létrejötte előtti rendezetlen ősalapból, a káoszából született. A létrejövő abszolút rend megjelenésében valamilyen alkotás eredményének felel meg: Platon és a gnosztikusok filozófiájában ez volt az építőmester, a *demiurgosz*, Démokritosznál az atomok, a monoteizmusban az Isten, Georges Lemaître és követői elméletében az ősrobbanás.

Ehhez az abszolút rendhez kapcsolódik még egy másik elrendezési törekvés, görögül a *taxis*. Ez a szellem azon tevékenységére utal, ami abból a rendezetlenségből, konfúzióból, aminek a valóságot észleljük, képes az emberi gondolkodásnak, értelemnek megfelelő rendezettséget kialakítani a dolgok megnevezése, jelentéssel való felruházása révén. Ebből a perspektívából nézve tehát elrendezni annyit tesz, mint megnevezni és homogén rendezettséget adni a megnevezések halmazának. A nyelv és különösen a szókincs megfigyelhetően kaotikus voltára vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy az egyetlen, komplex módon és szigorúan hierarchizált *taxis*, elrendezés és elrendezettség, amit a nyelvi szótárak nyújtanak, *demiurgoszi* természetű, amelyben az építőmester szerepét a lexikográfus tölti be. Ő próbál rendet teremteni a nyelv szókincsében, még annak árán is, hogy ez a rend például a szócikkek struktúráját tekintve időnként pragmatikai szempontból mesterségesnek, logikailag pedig inadekvátnak, vagyis rendezett rendezetlenségnek tűnhet a használó szemében. De talán éppen ez az alapja annak, hogy a szótár ne a nyelv szókincsének megkövült, emlékműszerű ábrázolása, hanem nyelvhasználatok, normák, elvek és rendek, elrendezések dinamikus, konfrontatív fóruma legyen.

3. Arra a kérdésre, hogy mi a *lexikográfia* definíciója, lehet azt válaszolni, hogy az a nyelvtudomány azon ága, amely számba veszi, majd adott elméleti és gyakorlati szempontok szerint a szótárnak nevezett könyvben rendszerezi, meghatározza, példák-
kal illusztrálja egy nyelv szó- és kifejezőkészségét, azok kaleidoszkopikus kombinációs lehetőségeit. A szótár egymást betűrendben követő, több ezer rövidebb-hosszabb „fejezete” – vagyis szócikke –, tömörített formában mutatja be a minket körülvevő világot, keretbe foglalja általános és szakszókincsünket, továbbá gondolkodásunkat is. E különleges könyv tehát nagyon sokféle ismeretanyagot felölelő, megbízható kulturális referencia, amely demokratikusan megosztja az emberi tudást mindenkivel, aki csak kíváncsi a benne tárolt hatalmas információhalmazra. Ugyanakkor KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1971: 87) arra is figyelmeztet, hogy „... nincs és nem lehet »teljes« szótár. A szótár csak kagyló, ezzel csak meregetünk a nyelv tengeréből”, mert „... a nyelv szakadatlanul ezer és ezer új lehetőséget teremt s mindegyikre a szótár nem felelhet. A nyelv végtelen. A szótár véges.” Köznapiabb megfogalmazással élve: egy szótár írását nem lehet befejezni, csak abbahagyni.

4. A l e x i k o g r á f u s munkájáról sokan gondolhatják, hogy az ugyan hasznos, de időigényes és unalmas tevékenység. Valójában a lexikográfus számára nincs is érdekesebb és nagyobb megelégedettséget adó intellektuális munka, mint a szótárkészítés. E munka tárgya, a nyelv, oly átfogó és végtelen, hogy a szótárszerkesztés minden pillanata új és új, megoldásra váró izgalmas nyelvi problémákat, tisztázandó jelentésárnyalatokat, szemléltető példák kiválasztását hozza magával. A lexikográfus élete tehát elképzelhetetlen a nyelv, a szavak iránti emésztő szenvedély nélkül, mert tudja, hogy amikor a szavakat magyarázza, megvilágítja a múltat, de a jövőbe is tekint és értelmet ad a jelenünknek. Akárcsak az egykori felfedezők, kartográfusok, a lexikográfus is folyamatosan tájékozódik, nyitott szemmel és füllel jár, adatokat gyűjt, hogy elkészítse egy nyelv minél pontosabb, részletesebb szóhasználati térképét. Úgy is mondhatnánk, hogy érzékeli a szavak által keltett visszhangokat, hogy azután azokat betűvel leírhasa, szótárában megörökíthesse. Egyszóval a lexikográfus a nyelv radarja. Munkájának gyümölcse pedig a szavakhoz szóló szenvedélyes szerelmi vallomás, ami nem más, mint maga az elkészült szótár. Kiss Gábortól pedig az elmúlt évtizedek során sok ilyen szerelmi vallomást kaptunk szótárain keresztül, amiért köszönettel és hálával tartozik neki minden a szótárak iránt érdeklődő, azokat forgató használó.

Kedves Gábor! E gondolatok jegyében mondok neked köszönetet a közel 25 éves közös munkáért, sikerekért, a közben kialakult barátságért és kívánok neked erőt, egészséget, még sok kiváló szótárt és jó „hetvenkedést” az elkövetkező évekre. AD MULTOS ANNOS!

Hivatkozott irodalom

- FRANCE, ANATOLE 1921. *La Vie littéraire*. 2e série. Calmann-Lévy, Paris. 275–283. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k202660v> (2025. 05. 08.).
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐ 1971. Szótárak lapozgatok... In: *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 87.

BÁRDOSI VILMOS
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem